

Günay Xalid qızı Əfəndiyeva³

“AYVENHƏU” ƏSƏRİNDƏ ÜSLUBİ TƏRCÜMƏ VƏ SİMLİK TƏSVİR

“Ayvenhəu” əsərini yazmaqla V.Skott XII əsr İngiltərəsini təsvir etməyi qarşısına məqsəd qoyur, lakin öz bədii prinsiplərinə riayət edərək tarixi roman olduğuna baxmayaraq, lazımsız arxaizmlərdən və qədim adətlərdən imtina edir, geniş, müasir oxucu kütləsini nəzərə alıb naməlum əski sözləri işlətməməklə sonradan yaranan sözləri də əsərə daxil etməmişdir. Beləliklə, müvafiq tənəsub saxlanılmış, tarixi roman olmaqla müasirləri üçün yazılmışdır. Bu prinsiplər Skottun “Ayvenhəu” əsərində həm obrazlarda, həm də şəkillərdə müşahidə edilir. Bu mənada “Ayvenhəu”-nun əvvəlində “ithaf etmənin” prinsiplial mənə daşdığı demək olar. Tarixi tarix xatirinə təsvir etmək bu yaradıcılığa yaddır.

Sadəlik və yığcamlıq V.Skott yaradıcılığının başlıca məziyyətlərindəndir. Dil də öz tarixi inkişafı prosesində həmişə obyektiv olaraq yığcamlığa, ixtisara meyil edir. El ədəbiyyatı nümunələri olan aforizmlər ən yığcam parçalardır. Dilin tarixən dəyişmə və inkişaf qanunlarını çox gözəl bilən V.Skott həmin qanunlara istinad edir və bu əsasda lakonik cümlələr işlətməklə hər fəslində sadəlik və aydınlığı ilə dərin mənalar, sətiraltı fəlsəfi fikirlər yatan epiqraflar verir: “*Həmin mətnlər müəyyən koqnitiv, emosional və estetik informasiya kompleksi daşıyır və qapalı struktura malikdir*” [1, s. 119]. Bu epiqrafların sonluğundakı fəlsəfi yükün ağırlığı fikrin məntiqi çəkisini artırır, fəsiləki mətləbin mahiyyətinin açılması baxımından çox vacib detal kimi çıxış edir. Epigraf burada çox önəmlidir. Rəhbər obrazı epigrafda simvolikdir və bir növ, insanların davranışını təyin edən, diskursiv milli-etnik mənə verən stereotip kimi qəbul olunmalıdır. Deməli, epigraf fəsil haqqında yığcam, məlumatlandırıcı, informativ xarakterə malikdir.

“*Then (sad relief!) from the bleak coast that hears
The German Ocean roar; deep-blooming, strong
And yellow-hair'd, the blue-eyed Saxon came*” [4, p. 47]. Thomson’s Liberty.
“*Onların da arxasınca əli dəyənəkli məzhəçilər dəstəsi gəlir*” [2, s.74]. Bu epigraf Con Draydenin “*Palamon və Arsit*” əsərindəndir [2, s.509]

“*At this the challenger with fierce defy
His trumpet sounds; the challenged makes reply:
With clangour rings the field, resounds the vaulted sky
Their visors closed their lances in the rest,
Or at the helmet pointed or the crest,
They vanish from the barrier; speed the race,
And spurring see decrease the middle space*” [4, p. 99]. Palamon and Arcite.

“*Şeypuru çalaraq cəngavər rəqibini cəngə çağırır;
Rəqibi də, meydan da, göy qübbəsi də onun səsinə səs verir:
Dəmir niqablar aşığı endirildi,
Nizələr sinələrə, dəbilqələrə tuşlandı,
Sədlər keçildi, köhlənlər sürət götürdü,
Döyüşçülər döş-döşə gəldilər*” [2, s. 86]. Epigraf Con Draydenin “*Palamon və Arsit*” əsərindəndir [2, s. 509].

“*In the midst was seen
A lady of a more majestic mien,
By stature and by beauty Mark'd their sovereign Queen
And as in beauty she surpass'd the chair;
So nobler than the rest was her attire;
A crown of ruddy gold enclosed her brow,
Plain withough pomp, and rich without a show;
A branch of Agnus Castus in her hand,
She bore aloft her symbol of command*” [4, s. 111]. The Flower and the Leaf.

“*Duruşundan, gözəlliyindən bilinirdi ki,
Yalnız o, kraliça ola bilər.
Şahanə görünüşlü bir xanım
Qızların arasında dayanmışdı,
Gözəllikdə orada ona tay yox idi.
Geyimi hamusunkından gözəl idi,
Başındakı qızıl tac qaşına qədər idi,
Təmtəraqsız da, bəzəksiz də gözəldi;
Əlində bir bədmüşk budağı vardı,*

“*Bu bir hökmranlıq rəmzi idi*” [2, s. 98]. 15-ci əsrə aid “*Gül və yarpaq*” şe’ri. *Agnus Cactus -bədmüşk budağı* “adlı bitki o zamanlar iffət rəmzi hesab olunub. Orta əsrlərdə geniş şəkildə istidadə olunan dərman bitkisidir.

“*Thus, like the sad presaging raven, that tolls*

³ Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı Odlar Yurdu Universitetinin Dillər kafedrasının dosenti

*The sick man's passport in her hollow beak,
And in the shadow of the silent night
Doth shake contagion from her sable wings;
Vex'd and tormented, runs poor Barrabas,
With fatal curses towards these Christians*" [4, p. 121]. Jew of Malta.

*"Gələcəkdən bəd xəbər verən qarğatək
Xəstənin pasportunu dimdiyində tutaraq
Qara qanadlarıyla xəstəlik yayaraq
Lal gecənin qaranlığında uçur;
Xristianları bərk-bərk lənətləyərək
Yazıq Barrabas dəhşət içində qaçır".* [2, s. 108]. Epiqraf Kristofer Marlonun "Malta Yəhudisi" əsərindəndir.
*"(Heroes, approach!) Atrides thus aloud,
Stand forth distinguish'd from the circling crowd,
Ye who by skill or manly force may claim,
Your rivals to surpass and merit fame.
This cow, worth twenty oxen, is decreed,
For him who farthest sends the winged reed!"* [4, p. 152]. Iliad.
"Artid ucadan dedi:

- *Qoy hünəriylə tanınmışlar yanuma gəlsin;
Qoy o qəhrəmanlar yanuma gəlsin ki,
Bizim dəhşətli mühakiməmizdən qorxmurlar:
Kim məharətiylə bütün oxatanları geridə qoyarsa,
Yüz öküzə dəyən bir inək onundur."* [2, s. 138]. Iliadadan götürülmüş bir epiqrafdır. Buradakı mühakimədə ruhun gözəlliklərinin və cürkinliklərinin insana aid olması nəzərdə tülur. Onlar həmişə sadalanır həm bu dünyada həm də öldükədən sonra. Ümumiyyətlə V.Skottun əsərləri ilə yaxından tanış olarkən onun insanların orqanik, yaxud bədənsəl olmayan mənəvi dəyərlərlə bütünləşmələrinin necə vacib olmasını təqdir etdiyini görürük.

*"Far in a wild, unknown to public view,
From youth to age a reverend hermit grew;
The moss his bed, the cave his humble cell,
His food the fruits, his drink the crystal well;
Remote from man, with God he pass'd his days,
Prayer all his business—all his pleasure praise"* [4, p. 178]. Parnell.

*"Gözdən-qulaqdan uzaq bir cəzirədə
Cavan yaşlarında bir zahid yaşayırdı;
Yatağı mamırın üstü, hücrəsi mağaraydı,
Yediyi meyvə, içdiyi bulaq suyu ydu.
İnsanlardan uzaq gəzər, pənahı Allah idi,
İşi-gücü ibadət, zövq aldığı şey də ibadət idi* [2, s. 164]. Bu epiqraf Tomas Parnelin "Zahid əsərindəndir".

XVII əsrdə yazılmasına baxmayaraq "İnsandan uzaqlaşan, Allaha yaxınlaşır" adlı deyimlər bu gün də müasir dil və ədəbiyyatda tez-tez rast gəlinən frazalardır. V.Skott yaradıcılığının əsrarəngizliyini bir daha əsərlərinin dilinin özündən çox-çox öncəki əsrlərə gedib çıxması ilə özündən sonra gələcək nəsillər arasındakı bağın çox gözəl bir şəkildə bir söz bilicisi professionalığı ilə hər bir zamanın aktuallığını özündə ehtiva etdirməsidir.

"Ayvənhəu" əsərində olduğu kimi, "Kventin Dorvard" romanında da V.Skott çox sayda sitat işlətmişdir. Gətirilən sitatlar müəllifin ədəbi zövqündən, həm də əsərin ideyasından xəbər verir. Hər bir ifadənin olduqca maraqlı izahı və tarixi dərinliyi var. Bütün bu ifadələri tərcümə edərkən tərcümən çox böyük araşdırmalar aparmalıdır. Qanadlı ifadələrin tərcüməsində kompleks yanaşma mütləqdir. Bəzən elə məqam yaranır ki, tam fərqli dil tipologiyası və etnokulturoloji dəyərlərə mənsub ingilis xalqının dilində mövcud olan hansısa bir qanadlı ifadə Azərbaycan dilində frazeoloji vahidlərlə deyil, hər hansı hikmətli söz ilə verilə bilər ya da əksinə tendensiya da baş verə bilər. Yəni tərcümə xüsusi ilə də bədii tərcümə mexaniki çevirmə demək deyildir. Dilin leksik-semantik, frazeoloji, qrammatik, o cümlədən üslubi imkanlarına o dərəcədə bələd olmaq lazımdır ki, tərcümənin keyfiyyəti qənaətbəxş olsun.

Birinci epiqraf Şekspirin "Fırtına" əsərində Arielin nəğməsini eşidən Ferdinandın qışqırtısıdır [The Tempest a 1, s 2, e 385] Həmin epiqrafda musiqidən danışılır, amma tərcümədə, ümumiyyətlə, "səs" kimi verilir. İkinci epiqrafda "əsrarəngiz səslər" kimi verilir. İkinci epiqraf Miltonun "Komus" ("Comus 560-562") əsərindəndir.

"To take in" tərcümə olunub "diqqətlə qulaq asmaq", "Under the ribs of death" tərcümə olunub "ölümün sinəsində (ölüm ayağında)" kimi. "What, the rude ranger? And spild spy? – hand off You are for no such rustics" [5, s. 275].

"Rədd ol, çək əlini, ey adam güdən. Belə qoçaqlara bata bilməzsən" [3, s. 198]. *"Tis brave for Beauty when the best blade wins her"* [5, s. 530]. *"İgidə əsir olmaq hər gözələ xoş gələr"* [3, s. 420].

Bu ifadələr Ben Consonun "Robin Hud hekayələri"ndəndir. Bu sözləri Robin Hud onu və dostlarını təhqir edən Mariannaya ünvanlayır. Sonradan məlum olur ki, cadüqər Mariannanın cildinə girib bu hərəkətləri edir.

Fəlsəfi aforizmlər (təriflər və ya aksiomlar) və didaktik aforizmlər (qeydlər) dildə cümlə və ya mətn şəklində

reallaşan obyektiv inikas fenomenidir. Dilin lüğət fondunu müdrik söz və ya fikir ehtiyatları ilə təmin edən bu dil ifadələri nümunəsində klişeləşmə (sitatlaşma) hadisəsi – mətnin frazeolojişməsi baş verir.

Epigrafların transformasiyasının müşahidəsi göstərir ki, tərcümə prosesində cümlə tipli frazeoloji ifadələrdən fərqli olaraq, epigraflar daxil olduqları mühitə uyğun tərcümə edilir və onların transformasiyası “sərbəst” metodla həyata keçir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Əfəndiyeva, G.X. Qanadlı ifadələrin struktur sabitliyi // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – Bakı: BSU, – 2017. – s. 16–18
2. Skott, Valter. Ayvənəu [roman] / V.Scott. – Tərcümə edən Q.Bayramov. – Bakı: Şərq-East, – 2013. – 520 s.
3. Skott, Valter. Kventin Dorvard [roman] / V.Scott. – Tərcümə edən M. Rzaquluzadə. – Bakı: Gənclik, – 1968. – 472 s.
4. Sir Walter Scott. Ivanhoe. Oxford World's Classics / W.Scott. – Oxford: Oxford University Press, – 2008. – 582 p.
5. Sir Walter Scott. Quentin Durward / W.Scott. - Moscow: Foreign Language Publishing House, – 1962. – 650 p.

Açar sözlər: “Ayvənəu”, V.Skott, XIX əsr ingilis ədəbiyyatı, fəlsəfi aforizmlər

Keywords: "Ivanhoe", W.Scott, XIX century English literature, philosophical aphorisms.

Ключевые слова: «Айвенго», У.Скотт, английская литература XIX века, философские афоризмы.

Xülasə

Valter Skott XIX əsr ingilis ədəbiyyatında, eyni zamanda, xarici ölkələr ədəbiyyatında tarixi roman janrının banisi kimi şöhrət qazanmışdır. V.Skottun romanları XIX əsr ədəbiyyatında ictimai roman janrının inkişafında mühüm mərhələ təşkil edir. Dünya mənzərəsini əks etdirən hər bir mətn şifahi xalq yaradıcılığı kimi başa düşülməlidir. Bura tapmacalar, inanclar, müxtəlif rəvayətlər, əfsanələr, lətifələr, zərbi-məsəllər və atalar sözləri aiddir. Bir çox mifologemlər və arxetiplərin məhz şifahi xalq yaradıcılığı materialı əsasında bərpa olunması məqsəduyğundur.

V.Skott çox zaman el içərisində topladığı əfsanələri bu və ya digər əsərlərində, xüsusilə nəsr ricətlərində verir, daha doğrusu, əfsanə, rəvayət vasitəsilə ricətə çıxır. Bu əfsanələr çox yerinə düşür. “Ayvənəu” yazığının əsərində təsvir etdiyi əsas mövzunu işıqlandırır, ona, elə bil, yeni məna çaları gətirir. Beləliklə, yazıçı öz fikirlərini əyaniləşdirir.

Stylistic translation and symbolic representation in Ivanhoe

Summary

Walter Scott became famous as the founder of the genre of the historical novel in XIX century English literature, as well as in the literature of other countries. Scott's novels represent an important stage in the development of the genre of the social novel in XIX century literature. Any text reflecting the world view should be understood as an oral folk creation. This includes riddles, beliefs, various tales, legends, anecdotes, proverbs and sayings. It is reasonable to reconstruct many mythologems and archetypes on the basis of oral folk creations.

V.Scott often mentions in one or another of his works, especially in his prose rajats, the legends he has collected, or rather, he narrates through legends and tales. These legends are very true. "Ivanhoe" illuminates the main theme described by the writer in his work, it seems to give it a new shade of meaning. In this way, the writer visualises his thoughts.

Стилистический перевод и символическое изображение в «Айвенго»

Резюме

Вальтер Скотт прославился как основоположник жанра исторического романа в английской литературе XIX века, а также в литературе других стран. Романы Скотта представляют собой важный этап в развитии жанра социального романа в литературе XIX века. Любой текст, отражающий мировоззрение, следует понимать как устное народное творчество. Сюда относятся загадки, поверья, различные сказки, легенды, анекдоты, пословицы и поговорки. На основе устного народного творчества целесообразно реконструировать многие мифологемы и архетипы.

В.Скотт часто упоминает в том или ином своем произведении, особенно в своих прозаических раджатах, собранные им легенды, точнее, он рассказывает их посредством легенд и сказок. Эти легенды очень правдивы. «Айвенго» освещает основную тему, описанную писателем в своем произведении, он как бы придает ей новый оттенок смысла. Таким образом, писатель визуализирует свои мысли.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova